

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

В різні епохи різні мови служили для поповнення наукової термінології. Якщо у середні віки та у перші століття нового часу в кожному культурно-історичному ареалі панувала своя «міжнародна» мова, то протягом останнього часу спостерігається більш-менш інтернаціональний характер розвитку як загальнонаукової, так і галузевих терміносистем на базі англійської мови. Що стосується європейського культурно-історичного ареалу, то тут протягом довгого часу вживалися як міжнародні мови латина та грека. Це, безумовно, позначилось на тому, що латинська лексика перетворилася на джерело поповнення наукової термінології у сучасних європейських мовах. Оскільки ж класична латина сама була переповнена грецькими запозиченнями, то грецька мова теж стала лексичним резервом для побудови нових термінів. [Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 113]

Завдяки норманському завоюванню на Британських островах банківська сфера почала розвиватись в ранньому Середньовіччі і відповідно почала складатись своя термінологія. Процеси термінологізації відбувались через запозичення понять відповідно до запозичення форм і видів банківської практики. Таким чином термінологія банківської справи в англійській мові складалася на базі латинських, а через латину й грецьких запозичень у вигляді семантичних калюк. Історія цих процесів така.

Рим був першим містом поза грецьким світом, де було знайдено докази існування обмінювачів грошей в стародавні часи. Лівій писав, що у 310 р. до н.е. значки із срібла, захоплені у самітів, пропонувалися власникам обмінних офісів, розташованих у Римському форумі для прибирання приміщень. Слід зазначити, що в період римських царів у форумі вже існували магазини. Вони були власністю держави, яка надавала їх насамперед овочівникам та м'ясникам, а після того як форум набув важливості, - і аргентаріям (*argenlarii* - обмінювачам грошей). Обмінювачі грошей з'явилися у Римі з кінця IV ст.. до н.е. Ніщо не свідчить про те, що вони прийшли з еллінського світу, але очевидно, що технологія, яку вони використовували, схожа на грецьку. Грецькі колонії в Італії, мабуть, були коридором трансмісій. З цього моменту таверни аргентаріїв (*tabernae argentariae* - магазини з обміну грошей) створювалися у форумі, це місто стало центром монетарних операцій, зокрема наприкінці III ст. та на початку II ст.. до н.е., коли обмінювані грошей, розширивши сферу своєї діяльності,

стали банкірами. Зауважимо, що в латинських текстах вираз «форо цедере» (*foro cedere*), тобто “залишити форум», означав «збанкрутувати». [Кравець, Кравець 2003,57]

Однією з характерних рис цього періоду є те, що Рим відкрив магазини з обміну грошей ще до того, як випустив свою монету. Вважається, що перша емісія срібних та бронзових монет у Римі відбулася в 289 чи 280 р. до н.е., тобто через 20-30 років після появи перших обмінювачів грошей. Однак в історії це не біло унікальним випадком. Ми вже бачили, що у Візантії, з 527 р. до н.е. була монопольна система на операції з обміну грошей. Поліси почали карбувати власну монету ще до кінця V ст. до н.е. Очевидно, що роль грошей виконували інші інструменти, зокрема оболі. Ця система була дуже поширеною на початку архаїчного періоду. Існування обмінювачів грошей означає, що крім простих місцевих монет у міжнародному обігу та торгівлі циркулювали золоті й срібні іноземні монети.

Наприкінці III та на початку II ст. до н.е. аргентарії трансформувалися в обмінювачів грошей – банкірів.

Незалежно від терміна «аргентарій», у латинських текстах та писаннях міститься близько п'яти інших виразів, які стосуються професії банкіра: коактор аргентарій (*coactor argentarius*), нуммуларій (*nummularius*), менсарій (*mensarius*), менсуларій (*mensularius*) та коллектарій (*collectarius*). У Західній Європі банкіри зникли в VII ст. Цей феномен пояснюється, з одного боку скороченням торгівлі та демонетизацією економіки, занепадом міст, владою церкви і, після періоду правління Карла Великого, державним регулюванням відсотка. З другого боку, обмінювачі грошей продовжували працювати навіть у середньовіччі: карбування монет не припинилося, і монети, як і зважені металеві зливки, використовувалися для здійснення платежів. Так, у 1083 р. підприємець на ім'я Паулус мав змогу надати позику Римській церкві за 20%, що свідчить про те, що він мав капітальні ресурси, хоча невідомо, чи приймав він депозити. Це було початком репризи банківської діяльності в континентальній Європі, яка набула значного зрушення у XII ст., а надалі й на Британських островах.

Саме тоді в європейських мовах стала складатися термінологія пов'язана з банківськими операціями, такими як:

- обмін грошей (*money exchange*). Операції з випробовування та обміну здійснювалися на професійній основі аргентаріями, нуммуларіями та коллектаріями. В англійській мові вживались варваристичні латинські запозичення назв цих професій і пов'язаних із ними операцій. Обмін монет складався лише з конверсії державних золотих та срібних монет (аурей (*aurei*) та денаріїв

(denarii)) на срібні чи бронзові монети інших держав або, у разі потреби, конвертації бронзових сестерціїв (4 аси) в аси, чи семізи (semisses) (половина аса), чи квадранти (quadrantes) (чверть аса). Обмін державних монет зумовив виникнення ажіо (маржі), в латинській мові – «колиб» (collybus), слово, запозичене з грецької.

Обмінювачі грошей мали головну мету – забезпечити купців необхідною кількістю грошей для здачі. Тож вони здебільшого мали справу з бронзовими грошима. Обмінювачі грошей мали приймати та обмінювати всі види монет, які мали офіційний курс, за винятком підробок, а на порушника чекали жорстокі покарання;

- депозити (deposits). З II ст.. н.е. нумуларії приймали гроші на депозити та використовували їх у банківських операціях. Банкіри також спостерігали за запечатаними депозитами та контрактами – фінансовими операціями, які юристи називали регулярними депозитами (deposita regularia). Як правило, вкладник віддавав свої гроші банкіру, не кладучи їх у запечатану сумку, оскільки метою вкладника було забрати свої гроші, не обов'язково такими самими монетами, які він поклав на депозит. Юристи використовують для цього термін «нестандартний депозит» (depositum irregulare), оскільки банкір міг використовувати гроші для власних потреб і загалом йому дозволялося це робити. Відповідно до класичного римського законодавства депозити, за якими сплачувався відсоток, не називалися депозитами, а класифікувалися як мутуум (mutuum), тобто позика;

- кредит (credit). З кінця III ст.. до н.е. аргентарії і нумуларії з II ст. н.е. надавали позики своїм клієнтам у різноманітних формах. Першою та найбільш поширеною формою кредиту, яка збереглася й до наших часів, було надання позики під певне заставне забезпечення на умовах платності (за відсотки). Про це свідчать численні письмові джерела, в яких зазначалось, що стягувався відсоток, проте не вказувався його розмір.

Однією з форм кредиту, що надавався римським банкірами, був рецептум аргентаріїв (receptum argentarii). Такий кредит могли надавати лише банкіри гільдії. Рецептум становив собою зобов'язання банкіра (resci pere) за вимогою сплатити борг, який був винен за контрактом його клієнт третій особі. Завдяки використанню рецептуму (сучасна англійська мова - receipt) клієнт банку міг сплатити борг без вилучення грошей з банку і своєї присутності під час платежу. Для кредитора рецептум являв гарантію, оскільки банкір повинен був сплатити її на вимогу, навіть якщо клієнт заборонив банкіру це робити. Як наслідок клієнт завдяки рецептуму міг взяти у позику за посередництвом банкіра у третьої сторони більше грошей, щоб сплатити у зазначений термін інші отримані позики. У випадку, якщо активи клієнта біли недостатніми, банкір мав здійснити платіж і

записати це у пасив рахунку клієнта. Рецептум аргентаріїв, однак, втратив популярність у IV с.

Протягом середньовічного розвитку англійської мови частина цієї лексики була адаптована (*collect* – стягувати гроші, *collection* – процедура стягування грошей; *deposit* – депозит, внесок вносити, зберігати на депозиті), інша пройшла етап семантичного переосмислення й розвитку значень (так, на базі кореня *num* із значенням «такий, що стосується грошей» розвилися слова *numismatist*, *numismatics*, які не стосуються напряму банківської сфери сьогодні і вживаються на периферії банківської лексики), а була й така частина давньоанглійської банківської лексики, яка сприймається архаїчною і вживається лише у стилістичних цілях (*aurei*, *collybus*), оскільки віджили поняття, які ними позначалися.

Витоки значного шару банківської лексики знаходяться у повсякденній практиці давнього світу.

Як і в грецькому світі, первісні банки розташовувались в більшості випадків у містах та портах, зокрема на форумі, ринках та галереях. Місця, де працювали банкіри, до кінця третього століття мали назви таберна аргентарія чи нуммуларія. Але в IV ст. н.е. слово «таберна», яке до того означало будь-який магазин, стало застосовуватися для позначення продавців напоїв. Саме звідси пішло сучасне слово «таверна», що ввійшло у більшість європейських мов вже в останньому значенні, повністю втративши зв'язок із банківською сферою.

Основними меблями були стіл або прилавок (*mensa*), про які до нас дійшли чотири свідчення на камінні, що належать до II та III ст. н.е. і походять з Риму та Равенни. Цей меблевий предмет, за описами, був низьким столом; зовнішня сторона складалася з кількох панелей, деякі були прикрашені круглими медальйонами. Монети та мішки з грошима можна було збирати на столі, водночас джерела свідчать, що цей процес здійснювався на полиці з деревини справа від клієнта. Вона була завжди розташована нижче від самого столу, що, очевидно, свідчить про унеможливлення доступу до певних об'єктів, таких як гроші чи документи, нечесних очей. Щодо банкіра, то він завжди працював стоячи за столом. Відповідно до грецьких текстів класичного періоду і писань IV ст. н.е., банкіри також стояли за своїми прилавками. Банкіри Риму, часто двоє, були, напевно, нуммуларіями. Слово «стіл» означало не тільки сам стіл (чи просто прилавок), а й банківську діяльність. Це відповідало грецькому слову «трапеза», котре приблизно у IV ст. н.е. було витіснене словом *bank* (лавка мінйяли), яке разом із похідними утвореннями є системоутворюючим у банківській терміносистемі.

Похоронні пам'ятники нуммуларіїв показують баланс чи шкалу. Рельєфи також містять свідоцтва про мішки з грошима, фіски (*fisci* - корзини для грошей) і монетарний прилавок. Цей інструмент, який не був відомий грецьким банкірам, складався з плоскої дошки, що стояла на круглих дошках, діаметр яких дорівнював розміру монети. Його використовували для швидкого перерахунку великих сум грошей. Він був досить великий, для того, щоб банкір міг розкласти на ньому всі монети; коли всі зберігальні були заповнені, він міг вмістити на столі від 36 до 72 монет. Римські магістрати використовували такий інструмент для поширення грошей серед населення, про що свідчать сцени на арці Константина та на самих монетах. Загалом всі інструменти банкіра становили інструментум аргентарія (*instrumentum argentarii*). Банкіри латинського світу не використовували випробувальне каміння чи абак, однак, як і в Греції, дім банкіра відігравав значну роль у здійсненні його операцій. Там він зберігав свої запаси готівки, запечатані депозити, головні книги (все це зберігалось у сундуках). Якщо дім не відповідав усім вимогам безпеки, банкір міг зняти для цього кімнату чи шафу у зберігальні.

Аргентарії та коактор вели два реєстри. У першому вони фіксували письмово деталі аукціону, який організовували, надавали рахунки, які могли біти використані для стягнення податків. Другий, що використовувався як аргентаріями, так і нуммуларіями, мав вигляд рахункової книги для депозитів (раціон (*ration*) чи кодекс раціон (*codex rationum*)). Як і книги, що вели трапези ти, реєстри мали вигляд журналу. Як і кодекс, вони склалися з кількох воскових дощечок, які разом формували єдине. Відомо, що з II ст. н.е. кодекс раціон міг також вестися на пергаменті. Такі книги могли використовувати у суді як докази. Коли клієнт банкіра був втягнений у судову справу, кредитор міг попросити аргентарія зробити виписку його рахунків, щоб показати суду, які операції цей клієнт справді проводив. Для того щоб виконати запит, банкір міг діяти трьома шляхами: зачитати свою книгу; надати копію; дозволити перевірку оригіналу (*edere rationes*). Якщо банкір цього не робив, справа могла повернутися проти нього. Щодо клієнта, то він мав поклястися, що не мав намірів продемонструвати головну книгу банкіра з метою завдати шкоди його репутації чи справі будь-яким шляхом. Аргентарій, який припинив свою діяльність, був зобов'язаний у разі потреби показати свої книги у місті, де він працював. Ця вимога стосувалась також і його найманців. Безумовно, римські банкіри вели готівкову книгу і для власних цілей, яка була відома як кодекс надходжень та видатків (*codex accept et expensi*). Так само робили і знамениті родини Риму. Книжки не входила до раціону і банкір не був зобов'язаний надавати її

суду. Невідомо, чи вели римські банкіри велику рахункову книгу на кшталт банкірів середньовіччя.

У римських банкірів працював невеликий штат – від двох до п'яти осіб. Вони були рабами чи звільненими, але ніколи народженими вільними. У деяких випадках власник банку для управління від свого імені наймав агента – інститора (*institor*). Іноді акторами (*actores*) (агентами) ставали раби. Це означало, що вони отримали від свого власника повноваження, здійснювати виплати чи отримувати готівку. Інститор, як і актор, мав сплачувати рахунки власника банку чи його найманців. Аргентарії і нуммулярії несли за законом відповідальність за здійснювані їх персоналом операції за їх рахунками і були бути об'єктом правових дій. [Кравець, Кравець 2003,79]

Такі були соціально-історичні передумови розвитку банківської практики в Європейських країнах та складання банківсько-економічних термінологій в європейських мовах.

Шляхи запозичень первісних банківських термінів в англійську мову можна характеризувати як здебільшого непрямі – не з самої латинської мови, як продуцента, а через посередництво третьої мови: чи то італійської чи то французької. Велика кількість термінологічних новотворів у більш пізню епоху (VII-IX ст.) це також або кальки з латиністичних та елліністичних термінів, або такі, що побудовані за допомогою греко-латинських основ (суфіксів, префіксів).

Варто розглянути походження ключового терміну *bank* в англійській мові. Термін *bank* (банк) спочатку означав лавку міняйла [J.Murray a.o.,OED, v.1, p.654]. Словник дає декілька значень слова *bank* як терміну: 1) установа для отримання і надання грошей в борг; 2) установа для випуску грошей; 3) будинок, в якому розміщена так а установа.

Таким чином, існуюче значення цього терміну виникло шляхом метонімічного переносу за функцією (проведення грошових операцій) і за місцем (там, де вони здійснюються).

Термін *bank*, який використовується в подібних значеннях, належить до термінологічної периферії. Дефініція вказаного терміну, як основного, тобто терміна, який виражає основне поняття економічної теорії, зовсім інша: банки це підприємства, що торгують позичковим капіталом [<http://en.wikipedia.org/wiki/Bank>]. Лише в такому значенні, яке відображає сутність економічної категорії «банк», цей термін входить до ядра економічної лексики.

Досить широко в економічній літературі використовується термін *market* (ринок), походить від латинського кореня *merc* (те, чим торгують, товари), який спочатку був пов'язаний з позначенням явищ економічного життя. В результаті метонімічних переносів в XVI ст..

слово *market* стало використовуватись в значенні «зібрання людей для придбання та продажу», а також і самих агентів таких економічних відносин. З ХVІІ ст.. слово набуло значення місця, де відбувається дія купівлі-продажу [J.Murray a.o., OED, V.6, p.173-174].

В такому ж самому значенні трактує термін *market* один із видатних економістів теоретиків ХХ ст.. Дж. Гелбрейт : ««Спочатку... це було місце, де продавці й покупці насправді збирались для того, щоб продати й купити продукти харчування, одяг, ліки і т.д. Але зараз, за давньою традицією, це абстракція: під ринком розуміють загальний тривалий процес купівлі-продажу будь-якого продукту або послуги. В цьому слові немає більше географічних конотацій» [Galbraith J.K., Salinger N. 1979, 31].

З наведеного фрагменту очевидно, що запропоноване Дж.Гелбрейтом трактування терміну *market* переносить останній із розряду конкретних іменників до розряду абстрактних. Разом з тим, рівень наукової абстракції, який знаходиться в семантиці терміну при такому його розумінні неглибокий: дефініція терміну включає семи «відношення речей», «обмін речей» і не виходить за рамки речового світу.

Інше розуміння терміну *market* в якості позначення основоного поняття економічної науки лежить в його визначенні як сфери обігу, в якій товари потрапляють до споживачів и здійснюється заміна форм власності. Семантична структура терміну *market* в такому розумінні включає сему «виробничі відносини» [Малиновська, 114].

Термін *property* входить до складу найбільш вживаної економічної лексики. В економічній термінології значення слова *property* майже рівнозначне загальноновживаному. Економісти бачать в відношеннях власності, лише ті, що лежать на поверхні – відношення індивідуума до речі, тим самим зводячи поняття власності до права на її володіння (*ownership*): «Всі ці права – на земельну власність, земельна рента, монопольний прибуток, прибуток всіх видів - це власність» [Schumacher E.F. 7, p.218]. З такого розуміння терміну випливає постійне використання слова *ownership* (володіння) як абсолютного синоніму терміну *property*.

Термін *credit* (кредит) – є економічною категорією, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позички в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості й платності.

Різні визначення суті кредиту можуть відображати окремі риси його структури, складу учасників та стадій руху. Кредит можна визначити як: взаємини між кредитором і позичальником; зворотний рух вартості; рух платіжних засобів за умови повернення; рух позичкової вартості; рух позичкового капіталу; розміщення і

використання ресурсів на принципі повернення. Як відомо, термін «кредит» походить від латинського *credere* (вірити). Довіра є невід'ємною, проте не вирішальною властивістю яка розкриває суть кредиту, як виду економічних відносин. Передумовою формування і руху вільних грошових ресурсів, основою розвитку кредиту, як економічного явища є: достатня платоспроможність суб'єктів економічних відносин. Структурними елементами кредиту є насамперед суб'єкти кредитних відносин - кредитор (сторона, яка надає позику) і позичальник. Ключовою інституційною ланкою кредитної системи є банки. Розвиток банківської справи приводить до концентрації кредиторів, банки стають колективними кредиторами. Наступним елементом кредиту є об'єкт передачі - гроші як позичковий капітал, що має свою споживну вартість. Позичальник може застосувати запозичені кошти як у сфері обігу, так і в сфері виробництва, але лише останній становить рух капіталу.

Отже термін кредит постає як дуже складне лексико-семантичне утворення із багатозначною семантичною структурою яке містить результати вербалізації як повсякденних так і складних спеціалізованих абстрактних понять.

Таким чином слова, які сьогодні означають ключові банківські поняття, такі як: ажіо «*agio*», депозит «*deposit*», сам термін банк «*bank*», банківські інструменти «*banking instruments*», видатки «*expenses*», акцепт «*accept*», як і багато інших, мають греко-латинське походження. Їх було адаптовано англійською мовою з набуттям всіх необхідних лексичних та граматичних форм.

Значення таких категоріальних термінів є не просто зібранням відокремлених семантичних елементів, а таких, що пов'язані в єдине семантичне ціле і по мірі поповнення якого перетікають одне в одне і переплітаються між собою, створюючи нові семантичні утворення, змінюючи статус центрального або периферійного компоненту в процесі концептуального розвитку цього поняття [Малиновська 2007,196].

Термінологія банківської науки і практики розвивається в англійській мові своїм шляхом на базі загальних для інших європейських мов процесів інтернаціоналізації термінів на латинсько-грецькій основі. Наукові банківські терміни виникають як результат абстрактного осмислення понять банківської практики. Сьогодні англійська мова майже не запозичує у цій сфері термінологічних одиниць з інших мов, а навпаки є «глобальним постачальником» таких спеціалізованих лексем в інші мови світу.

Література

1. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти./Андрій Степанович Д'яков, Тарас Романович Кияк, Зоя Борисівна Куделько.-К.:«КМ Academia»,2000.-218с.
2. Єрмоленко С.Я., Єрмоленко В.І. Бізнес Словник: Економіка.Фінанси.Банки.Інвестиції.Кредити. Англо-укр. Понад 12 500 термінів/Світлана Яківна Єрмоленко, Віктор Іванович Єрмоленко.-К.:Школа, 2002.-720 с.
3. Кравець В.М., Кравець О.В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність/ За ред.. В.І.Міщенка./Віктор Михайлович Кравець, Олександр Вікторович Кравець. -К.:Знання-Прес,2003.-470с.
4. Малиновская И.В.Экономическая терминология в английском языке (процессы формирования и функционирования) : Дис. ... канд. филол. наук./Ирина Витальевна Малиновская. – Киев, 1985.-247 с.
5. Малиновська І.В. Універсалізація термінології ХХІ століття: особливості вербалізації концептів у просторі англomовного дискурсу наук про складність//Лінгвістика ХХІ століття:нові дослідження і перспективи/НАН України. Центр наук.досліджень і викладання іноземних мов/Ірина Віталіївна Малиновська. - К.: Логос, 2007, с. 189-198.
6. Galbraith J.K., Salinger N. Almost Everyone`s Guide to Economics. – N.Y. etc.: Bantam Books, 1979.-XII, 161p.
7. Schumacher E.F. Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered.-L.Abacus, 1976.-256p.
8. The Oxford English Dictionary being a corrected reissue with an introduction, supplement and bibliography of a New English dictionary on historical Principles.../ Ed. by J.Murray a.o.-Oxford: Clarendon, 1970.
9. <http://en.wikipedia.org/wiki/Bank>

The paper deals with the socio-cultural background of English banking terminology. The term is postulated to be a lexical and semantic complex able to verbalize both special and abstract notions. Being derived from Old Greek and Latin at present English banking terminology has become a universal language of banking.

Key words: *term, terminology, process of terminologization, banking terms, origin of English banking terminology.*

В статті розглядаються культурно-історичні передумови становлення банківської термінології в англійській мові. Термін аналізується як складна лексико-семантична одиниця, яка містить результати як конкретного так і абстрактного мислення. На первісних етапах англійська банківська термінологія складалась здебільшого із запозичень латинсько-грецького походження, а на сучасному етапі наближається до універсальної банківської мови.

Ключові слова: *термін, термінологія, процеси термінологізації, банківські терміни, походження банківської термінології в англійській мові.*